

CHUDOBA NA SLOVENSKU Z POHĽADU JEDNÉHO Z NÁRODNÝCH INDIKÁTOROV CHUDOBY, S BLIŽŠÍM ZRETEĽOM NA REGIÓNU ORAVY.

POVERTY IN SLOVAKIA BY ONE OF NATIONAL INDICATORS OF POVERTY, FOCUSED ON THE REGION OF ORAVA

Michaela Madzinová, Alena Rochovská

Abstract

This paper analyzes regional marginality using the methodology of national indicators of poverty and social exclusion. First part of the paper we measure marginality in the years 2005, 2006 and 2007 based on one national indicator. In the second part of the paper we focus on Orava region in more details analyzing eight indicator variables.

1 Úvod

Hoci možno povedať, že problematika chudoby bola v prvých rokoch transformačného obdobia z hľadiska množstva publikovaných prác značne marginálnou, dnes už na Slovensku existuje množstvo prác, ktoré sa ňou teoreticky zaoberajú. Z viacerých prác možno spomenúť napríklad ucelené publikácie Džambazovič (2007), Gerbery a kol. (2007), Smith et al. (2007, 2008) a mnohé ďalšie. Problematika chudoby si rozhodne zaslúži pozornosť vedeckých výskumov, nakoľko tieto jednoznačne dokazujú skúsenosť s ňou v mnohých slovenských domácnostiach. Po takmer dvadsiatich rokoch fungovania demokratickej spoločnosti na Slovensku sa teda okrem mnohých pozitívnych zmien stali súčasťou diania spoločnosti aj negatívne fenomény, medzi ktoré chudoba jednoznačne patrí. Spojená býva s nezamestnanosťou, nízkymi príjmami, bydliskom v málo rozvinutých regiónoch, neúplnými rodinami, rodovými nerovnosťami a ďalšími indikátormi, ktorými sa jej rozah a hĺbka zvyknú posudzovať. Odborníci mnohých vedných disciplín sa snažia hľadať koncepty merania chudoby, ktoré by na jednej strane pomohli posúdiť rozsah chudoby na Slovensku a tiež umožnili hľadať nástroje na jej odstránenie, prípadne zmiernenie.

Jedným z prvých krokov po vstupe Slovenska do Európskej únie bolo zapojenie sa do všetkých procesov zameraných na odstraňovanie chudoby. Od roku 2005 sa pomocou harmonizovaného štatistického zisťovania EU SILC začala chudoba na Slovensku monitorovať pomocou tzv. laekenských indikátorov, ktoré umožňujú porovnať rôzne dimenzie chudoby v rámci všetkých členských štátov. Aby bolo možné postihnúť celú šírku chudoby a sociálneho vylúčenia na Slovensku, najmä zachytenie črt chudoby špecifických pre Slovensko, bol vytvorený systém národných indikátorov chudoby a sociálneho vylúčenia. Tím odborníkov navrhol a overil 38 indikátorov, ktoré boli prijaté za národné (Džambazovič a kol. 2008a).

Jednému z národných indikátorov chudoby a sociálneho vylúčenia je venovaný aj predložený príspevok. Ako naznačuje názov článku, našou snahou je upriamiť pozornosť na problematikou chudoby v regióne Oravy. Nie je naším cieľom komplexne analyzovať tento problém, ale využitím jedného z národných indikátorov „Podiel marginálnych okresov z celkového počtu okresov“ posúdiť mieru marginality okresov v regióne Oravy a následne detailne analyzovať osem relevantných ukazovateľov marginality, ktoré podľa definície spomínaného indikátora môžu podmieňovať, alebo indikovať vysokú úroveň chudoby v regióne. Výhodou tohto indikátora je, že umožňuje sledovať chudobu z celého spektra podmieňujúcich javov a odkryť ich kumuláciu v priestore, ktorá je príčinou, alebo dôsledkom chudoby a jej koncentrácie v marginálnych regiónoch. (Džambazovič et al, 2008b)

2 Meranie chudoby v regiónoch.

Jedným z dôležitých aspektov pri skúmaní chudoby je aj jej priestorová dimenzia. Analýzy priestorových nerovností na základe širokého spektra najrôznejších indikátorov poukazujú na pretrvávajúce a zvyšujúce sa regionálne rozdiely, pritom rozdiely sa prejavujú na úrovni rôznych mierok, či už krajov, okresov alebo obcí (napr. Džupinová a kol. 2008, Džambazovič 2007, Korec 2005, Gajdoš 2004, Michálek 2005).

Geografické aspekty chudoby vo svojej práci analyzoval Michálek (2004), pričom chudobu v regiónoch Slovenska skúmal na základe 7 vybraných dostupných ukazovateľov, ktoré kvantifikoval a identifikoval 16 najchudobnejších okresov Slovenska (z toho 10 na východe krajiny, 4 na juhu, Zlaté Moravce a Žarnovicu). Tieto plus ďalších 9 okresov za týmito najchudobnejšími vytvárajú východoslovenský makroregión chudoby, ktorý sa ďalej ťahá pásom juhoslovenských okresov. Chudobné regióny na Slovensku sú podľa Micháleka (2000) oblasti s nízkym ekonomickým rastom, s všeobecne nízkou úrovňou príjmov, vysokou nezamestnanosťou a sociálnou odkázanosťou značnej časti obyvateľov. Dlhodobá nezamestnanosť, sociálna odkázanosť, slabo rozvinutý trh, zlá demografická skladba obyvateľstva indikujú nárast chudoby a znižovanie kvality života.

Ďalšími geografickými prácami venujúcimi sa chudobe v regiónoch sú publikácie zaoberajúce sa problematikou marginality (Džupinová a kol. 2008), subjektívnej chudoby (Rochovská, Horňák 2008), chudoby v mestách (Smith et al 2008) a iné.

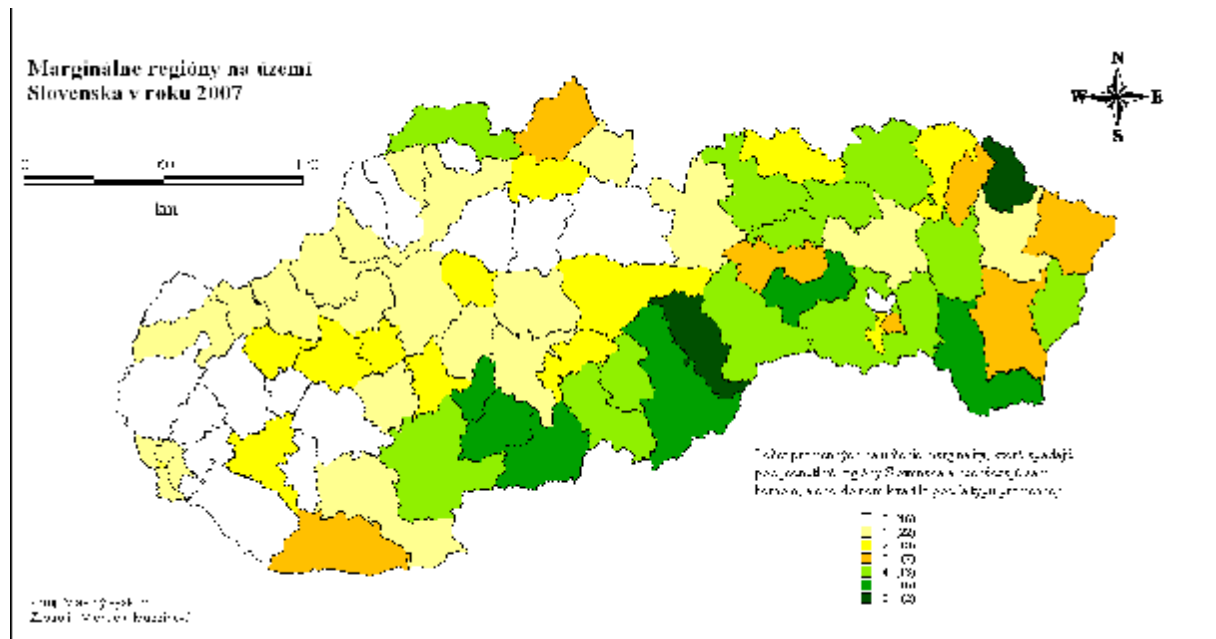
Ako bolo uvedené v úvode, v rámci projektu „Vytvorenie národných indikátorov v oblasti chudoby, sociálneho vylúčenia a návrh spôsobu zabezpečenia ich pravidelného monitorovania“ (Džambazovič a kol. 2008a) bolo navrhnutých 38 indikátorov chudoby a sociálnej exklúzie. Jedným z indikátorov je aj indikátor s názvom „*Podiel marginálnych okresov z celkového počtu okresov.*“ Využitím tohto indikátora sme zisťovali, ktoré okresy na Slovensku patria medzi marginálne a aké sú to. Marginálne územia skúmame na základe ôsmich dostupných premenných v troch za sebou nasledujúcich rokoch 2005, 2006 a 2007.

Hlavnými premennými na základe ktorých sa počítal daný indikátor sú:

- § index starnutia (U_1),
- § očakávaná stredná dĺžka života u mužov (U_{2a}),
- § očakávaná stredná dĺžka života u žien (U_{2b}),
- § saldo sťahovania (U_3),
- § miera evidovanej nezamestnanosti (U_4),
- § priemerná mesačná mzda zamestnancov (U_5),
- § podiel osôb v hmotnej núdzi z počtu obyvateľov v % (U_6),
- § počet hlásených ochorení na 100 000 obyvateľov, tuberkulóza (U_7).

Podľa autorov počítaného indikátora majú všetky uvedené charakteristiky úzky vzťah k chudobe. Na základe metodiky indikátora (Džambazovič a kol. 2008c) sme za všetky tieto premenné vypočítali horný alebo dolný kvartil, podľa typu premennej a jej vyjadrujúcich hodnôt. Dolné kvartily (Q_1) sme počítali pre ukazovatele U_{2a} , U_{2b} , U_3 , U_5 a horné kvartily (Q_3) pre ukazovatele U_1 , U_4 , U_6 , U_7 . Z tohto zúženého výberu okresov sme vybrali všetky okresy, ktoré majú minimálne v štyroch ukazovateľoch marginálne hodnoty, tzn. hodnoty menšie ako Q_1 , pre ukazovatele U_{2a} , U_{2b} , U_3 , U_5 a hodnoty väčšie ako Q_3 pre ukazovatele U_1 , U_4 , U_6 , U_7 .

Na základe výpočtu indikátora sme zistili, že celkový počet okresov, ktoré disponujú štyrmi a viac premennými marginality v roku 2007 je 21, z čoho vyplýva, že hodnota indikátora Slovenska v roku 2007 je 26,6 % a približne jedna tretina bývalých okresov je podľa stanovených kritérií marginálna. Znamená to, že v týchto okresoch sa kumulujú nepriaznivé podmienky, ktoré zároveň indikujú, že sa tu nachádza vysoká úroveň chudoby.

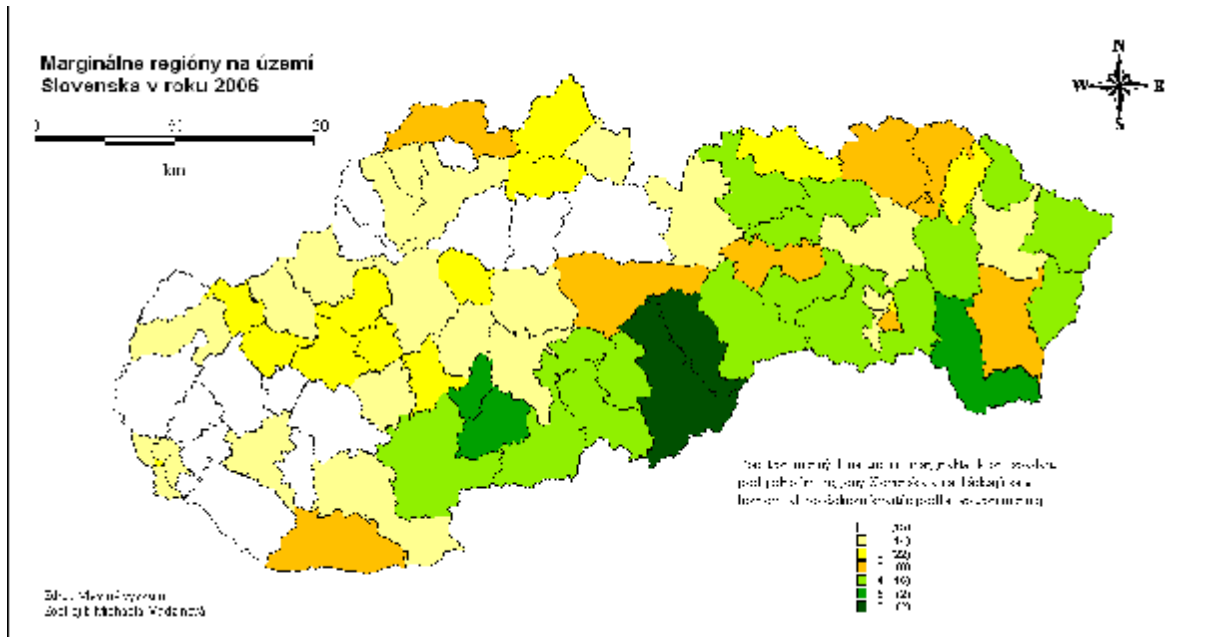

Mapa č.1 Marginálne regióny na území Slovenska v roku 2007 podľa vybraných ukazovateľov a indikátora I38 (Zdroj: www.statistics.sk, www.upsvar.sk, www.nczi.sk, 2009)

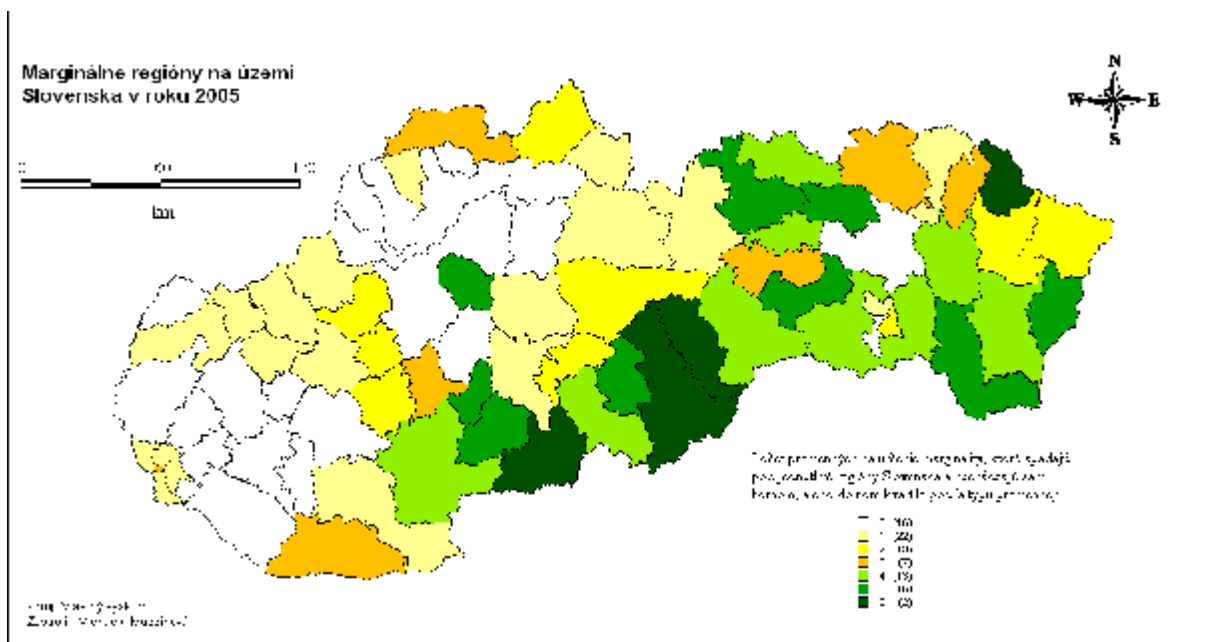
V roku 2007 medzi marginálne okresy podľa týchto ukazovateľov patrili Medzilaborce, Revúca so šiestimi premennými, Trebišov, Gelnica, Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Krupina, Banská Štiavnica s piatimi premennými a Sobrance, Vranov nad Topľou, Košice okolie, Košice III, Bardejov, Sabinov, Levoča, Kežmarok, Rožňava, Poltár, Lučenec, Levice so štyrmi premennými. Pre tieto okresy je typické umiestnenie na juhu, resp. východe Slovenska, Vysoká miera evidovanej nezamestnanosti, nižšia priemerná mesačná mzda ako v ostatných častiach Slovenska, vysoký podiel osôb odoberajúcich dávky v hmotnej núdzi, nižšia očakávaná stredná dĺžka života u mužov aj žien sú typickými ukazovateľmi týchto okresov a prehlbujúcimi faktormi marginality v nich.

Na východe Slovenska (Košický a Prešovský kraj) je z 24 okresov 12 v roku 2007 marginálnych, čo predstavuje 50 % okresov východného Slovenska, na strednom Slovensku (Žilinský a Banskobystrický kraj) je to 33,3 % (8 z 24) a západnom Slovensku (Nitriansky, Bratislavský, Trenčiansky, Trnavský kraj) 3,23 % (1 z 31) marginálnych okresov. To poukazuje na prehlbujúce sa regionálne rozdiely medzi východom a západom, resp. severozápadom a juhovýchodom krajiny.

Pri porovnaní predchádzajúcich rokov zaznamenávame v roku 2006 spolu 20 okresov (v roku 2005 je to 21 okresov), ktoré disponujú štyrmi a viacerými premennými určujúcimi marginalitu. Za tieto tri roky nedochádza k výraznému úbytku marginálnych okresov, skôr k presúvaniu marginality z jedného okresu na druhý, poprípade jej spätnému návratu. „Silný“ západ a severný stred si drží nízku hladinu marginality vďaka silnejšej ekonomickej stabilite, demografickej mobilite, bližšiemu spojeniu so západom, lepšej dostupnosti, väčšej koncentrácii pracovných príležitostí najmä v automobilovom priemysle a cestovnom ruchu. Chudobnejší východ a juh krajiny zaznamenáva viditeľne vyššiu nezamestnanosť, vyšší podiel osôb poberaúcich dávky v hmotnej núdzi a nižšiu očakávanú dĺžku života u mužov a žien. Spoločnou geografickou črtou u viac ako polovice marginálnych okresov je prítomnosť hranice (v roku 2007 bolo 13 marginálnych okresov na hranici s Maďarskom, Poľskom a Ukrajinou), ale aj jej blízkosť, resp. susedstvo s minimálne dvoma hraničnými marginálnymi okresmi (5 okresov), alebo dvoma marginálnymi okresmi (2 okresy).

Mapa č.2 Marginálne regióny na území Slovenska v roku 2006 podľa vybraných ukazovateľov a indikátora I38 (Zdroj: www.statistics.sk, www.upsvar.sk, www.nczi.sk, 2009)

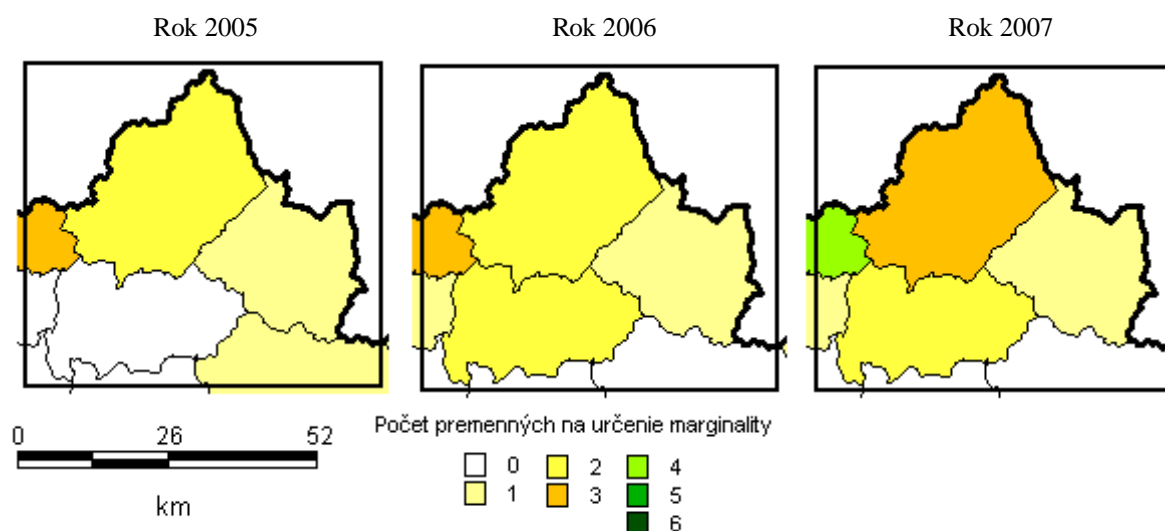
Mapa č.3 Marginálne regióny na území Slovenska v roku 2005 podľa vybraných ukazovateľov a indikátora I38 (Zdroj: www.statistics.sk, www.upsvar.sk, www.nczi.sk, 2009)

Pri porovnaní týchto rokov môžeme identifikovať stabilizované okresy na určitej marginálnej úrovni na základe nami zvolených ôsmich ukazovateľov. Patria tu Levice, Krupina, Banská Štiavnica, Lučenec, Revúca, Rožňava, Košice-okolie, Trebišov, Vranov nad Topľou a Levoča. Pravdepodobne ohrozené okresy z hľadiska nášho výskumu sú okresy Komárno, Čadca, Spišská Nová Ves, Bardejov a Michalovce. Tieto okresy zaznamenávajú marginalitu v niektorom zo skúmaných rokov a v ďalších rokoch blízke hodnoty marginality (zhoda s tromi premennými), alebo vo všetkých troch rokoch majú blízke hodnoty k marginálnym okresom. Tri z týchto piatich okresov sa vyskytujú na východe krajiny, štyri majú spoločný znak hranicu, čiže sú aspoň z časti hraničnými.

3 Pohľad na okresy Oravy z hľadiska marginality v roku 2007

Orava patrila v minulosti medzi najchudobnejšie okresy Slovenska, so zlými podmienkami pre poľnohospodárstvo, nedostatkom priemyslu a prihraničnou polohou. Agrárno-lesnícky charakter územia si Orava zachovala až do polovice dvadsiateho storočia, keď s príchodom socializmu dochádza k rozsiahlej industrializácii a urbanizácii. Tieto procesy zasiahli aj región Oravy. Tieto oravské okresy sme si vybrali ako príkladové, pretože otázka chudoby Oravy je stále aktuálnou témou.

Oravské okresy Tvrdošín, Námestovo a Dolný Kubín sa nachádzajú v severnej časti republiky v Žilinskom kraji, Námestovo a Tvrdošín sú zároveň hraničnými okresmi Slovenska s Poľskou republikou. Hustota zaľudnenia je vo všetkých okresoch menšia ako celoslovenský priemer. Počet obyvateľov sa však neustále zvyšuje, aj napriek tomu, že Tvrdošín má len polovicu obyvateľov priemerného okresu Slovenska. Najväčší počet obyvateľov je okres Námestovo (58 549 obyvateľov), za ním nasleduje Dolný Kubín (39 435 obyvateľov) a Tvrdošín (35 741 obyvateľov v 2007). Z hľadiska národnosti má Námestovo najvyššiu hodnotu obyvateľov slovenskej národnosti (99,2 %) spomedzi všetkých okresov Slovenska. Dolný Kubín a Tvrdošín disponujú vyše 98 % obyvateľov slovenskej národnosti. V Námestove sa nachádza druhý najnižší podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov v rámci slovenskej republiky.

Mapa č.4 Región Oravy v troch za sebou nasledujúcich rokoch podľa stupňa marginality a počtu premenných k nemu prislúchajúcich (Zdroj: www.statistics.sk, www.upsvar.sk, www.nczi.sk, 2009)

Na základe skúmaného indikátora nepatrí ani jeden z troch oravských okresov medzi marginálne. Z hľadiska vývoja v troch za sebou nasledujúcich rokoch 2005 – 2007 môžeme sledovať zhoršovanie situácie. V roku 2005 len jeden z okresov - Námestovo disponovalo dvoma premennými, ktoré sme určili ako indikátory marginality. V roku 2006 sa zhoršila situácia v Dolnom Kubíne a v roku 2007 v Námestove, ktoré zaraďujeme medzi ohrozené okresy marginalitou v súčasnosti.

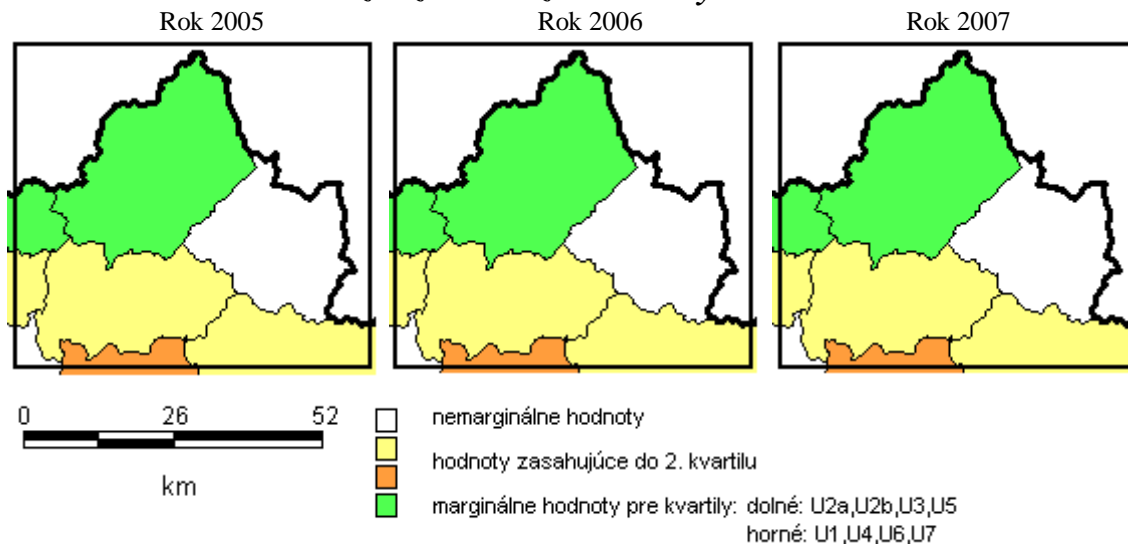
Z hľadiska ukazovateľov marginality u všetkých troch okresov dominuje negatívne saldo sťahovania, kde prevláda emigrácia nad imigráciou. V Námestove je marginálna aj nízka priemerná mzda a nižšia očakávaná stredná dĺžka života mužov, v Dolnom Kubíne prevláda počet hlásených ochorení. V porovnaní s ostatnými rokmi vidíme v tab. č.1 prehľujúcu sa marginalitu. Kým v roku 2005 sú červené marginálne políčka tri, v roku 2006 je ich päť a v roku 2007 šesť.

z hľadiska vekovej demografickej situácie medzi progresívne okresy. Ďalším znakom je aj zhoršujúca sa situácia v susedných okresoch.

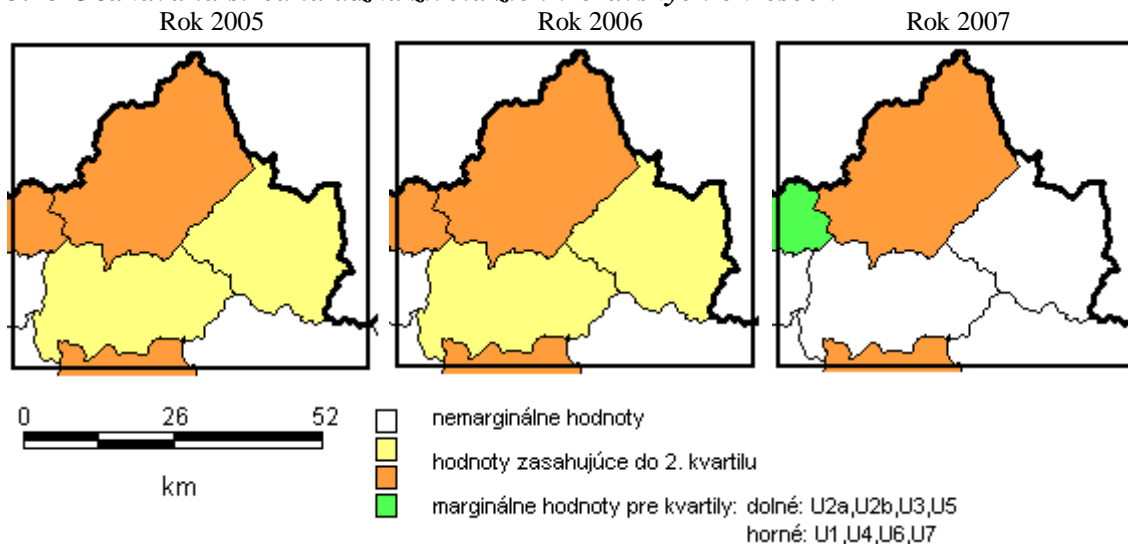
Priemerný vek obyvateľov sa v jednotlivých rokoch oravských okresoch zvyšuje. V roku 2001 sa pohyboval od 30 do 34 rokov, v roku 2007 je to 31 až 36 rokov.

3.2a Očakávaná stredná dĺžka života mužov v oravských okresoch

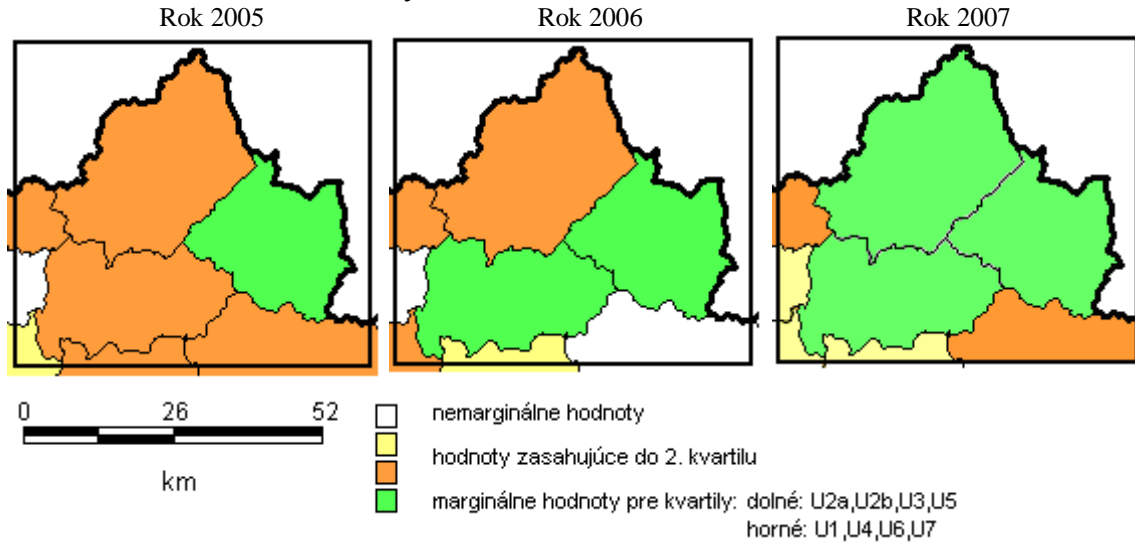
Očakávaná stredná dĺžka života mužov sa nachádza v intervale od 67 do 73 rokov. Najlepšia situácia je v Tvrdošíne, zlepšujúca sa v Dolnom Kubíne a najhoršie je na tom Námestovo. Námestovo zapadá z hľadiska tohto ukazovateľa vo všetkých troch rokoch do posledného marginálneho kvartilu.

3.2b Očakávaná stredná dĺžka života žien v oravských okresoch

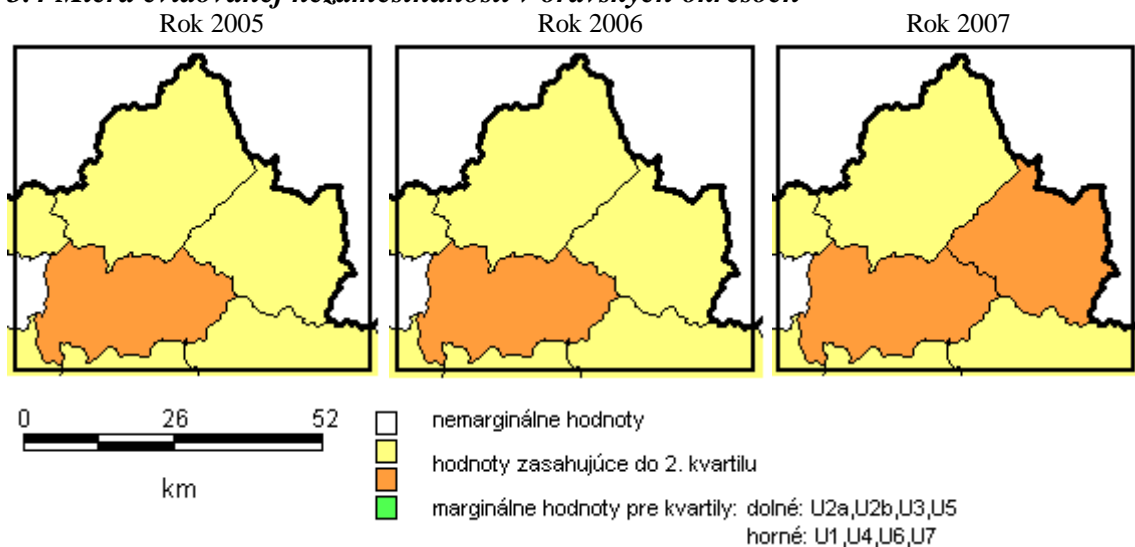
U žien je očakávaná stredná dĺžka života u všetkých okresov v strednom kvartile. Situácia sa zlepšuje a očakávaná dĺžka života žien zvyšuje.

3.3 Saldo sťahovania v oravských okresoch

V týchto okresoch prevláda emigrácia nad imigráciou. Všetky okresy sú ohrozené marginalitou. Postupne sa tu emigrácia prehľbuje. Saldo sťahovania síce nepresahuje -2 %, ale za posledné tri roky nedosahuje plusové hodnoty.

3.4 Miera evidovanej nezamestnanosti v oravských okresoch

Evidovaná nezamestnanosť v skúmaných okresoch je nízka, pohybuje sa okolo hodnoty 7 % v roku 2007 vo všetkých troch okresoch. Z celkového hľadiska Žilinský kraj patrí medzi perspektívne regióny, najmä po úspešnej transformácii a revitalizácii dôležitých hospodárskych odvetví. Hospodárskym jadrom celého Žilinského kraja je dvojica miest Žilina a Martin. Významný je strojársky priemysel. Nachádza sa tu viacero významnejších podnikov v Žiline, Martine a Ružomberku, ktoré susedia s Dolným Kubínom a Tvrdošínom. Z troch oravských okresoch z významnejších podnikov je Oravská televízna fabrika, a.s. Nižná (Tvrdošín) (Korec, P. 1997)

- Korec, P., Lauko, V., Tolmáči, L. (1997). *Kraje a okresy Slovenska*. Bratislava: Q111, 1997. 391 s., ISBN 80-85401-58-4.
- Korec, P. (2005). *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989 – 2004*. Bratislava: Geografika, 2005. 227 s., ISBN 80-969338-0-9.
- Michálek, A. (2000). *Chudoba, jej koncepty a geografické dimenzie*. Geografický časopis, 52, č.3, s. 231 – 242.
- Michálek, A. (2004). *Meranie chudoby v regiónoch (okresoch Slovenska)*. Sociológia, 36, č.1, s. 7 – 30.
- Michálek, A. (2005). *Koncentrácia a atribúty chudoby na lokálnej úrovni Slovenskej republiky*. Geografický časopis, 57, č.1, s. 1 – 16.
- Rochovská, A., Horňák, M. (2001). *Sociálna polarizácia spoločnosti a jej regionálny priemet na území Slovenska a Bratislavy*. Regionálna geografie a regionálny rozvoj 9, 2001, s. 131-142, ISBN 80-7082-805-6.
- Rochovská, A., Horňák, M. (2008). *Chudoba a jej percepcia v marginálnych regiónoch Slovenska*. In: Geografia Cassoviensis II, 1/2008, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, pp. 152-156. ISSN 1337 – 6748
- Smith, A., Stenning, A., Rochovská, A., Swiatek, D. (2007). *The emergence of a working poor: Labour markets, neoliberalisation and diverse economies in post-socialist cities*. Antipode. Volume 40 Issue 2, pp. 283-311.
- Smith, A., Stenning, A., Rochovská, A., Swiatek, D. (2008). *The Emergence of a Working Poor: Labour Markets, Neoliberalization and Diverse Economies in Post-Socialist Cities*. In: Smith, A., Stenning, A. and Willis, K. (ed) *Social Justice and Neoliberalism, Global Perspectives*. ISBN: 9781842779194.
- <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index.htm>
- http://www.upsvar.sk/rsi/rsi.nsf/vdb_SubSections?OpenView&id=5E9BC616563234F0C125728300479B68
- http://www.nczisk.sk/buxus/generate_page.php?page_id=497

Adresa: Mgr. Michaela Madzinová, Katedra humánnej geografie a demogeografie, PRIF UK, Mlynská Dolina, 842 15, Bratislava 4, e-mail: madzinova@fns.uniba.sk

Mgr. Alena Rochovská, PhD., Katedra humánnej geografie a demogeografie, PRIF UK, Mlynská Dolina, 842 15, Bratislava 4, e-mail: rochovska@fns.uniba.sk

Recenzent: Mgr. Marcel Horňák, PhD., Katedra humánnej geografie a demogeografie, PRIF UK, Mlynská Dolina, 842 15, Bratislava 4, e-mail: hornak@fns.uniba.sk